

СТРУЧНО УПУТСТВО

ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ, ПОДРШКУ И
ПРАЋЕЊЕ ОБРАЗОВАЊА И
ВАСПИТАЊА УЧЕНИКА/ЦА СА
ИЗУЗЕТНИМ/ПОСЕБНИМ
СПОСОБНОСТИМА

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ

Садржај

Увод	1
Графички приказ процеса	2
1. Предмет и разлог доношења Стручног упутства	3
2. Правни оквир	4
3. Испољавање способности (даровитост и таленат) у образовно-васпитном раду	4
3.1. Начини испољавања изузетних способности	4
3.2. Начини испољавања посебних способности	5
3.3. Области испољавања изузетних/посебних способности	6
3.4. Посебне образовне и васпитне потребе које произилазе из изузетних способности и сврха њиховог препознавања	6
4. Препознавање изузетних способности	7
4.1. Принципи ваљаног препознавања изузетних способности	7
4.2. Поступак препознавања и идентификације ученика са изузетним способностима	8
5. Подршка ученицима са изузетним способностима	9
5.1. Пружање подршке ученицима са изузетним способностима у редовној настави	9
5.1.1. Израда педагошког профила ученика и израда мера индивидуализације	9
5.1.2. Обогаћивање и продубљивање	10
5.1.3. Убрзано школовање – акцелерација	10
5.1.4. Груписање	11
5.1.5. Остала подршка у редовној настави	12
5.2. Подршка образовању ученика са изузетним способностима у ваншколском контексту	13
5.3. Додатни облици подршке образовању ученика са изузетним способностима	14
6. Евиденција и план транзиције за ученике са изузетним способностима	15
6.1. Вођење евиденције о облицима васпитно-образовног рада, активностима, носиоцима активности и резултатима праћења ученика (фаза 5)	15
6.2. Израда плана транзиције (фаза 6)	15
7. Подршка наставницима	15
8. Подршка родитељима ученика са изузетним способностима	16
9. Предлог системских решења која треба успоставити на националном нивоу	16
10. Праћење ефеката препознавања и подршке ученицима са изузетним способностима	16
11. Развој и примена Општег оквира за праћење препознавања и подршке ученицима са изузетним способностима у основном и средњем образовању	17
11.1. Приказ Општег оквира за праћење	18

Увод

Образовање и васпитање ученика са изузетним/посебним способностима обухвата уочавање и препознавање (идентификацију), пружање образовне подршке и праћење примене мера образовне подршке и њихових ефеката.

Организација и реализација наведених поступака спроводи се кроз процес чије су главне фазе:

- Препознавање проценом способности и склоности (фаза 1)
- Систематско праћење ученика (фаза 2)
- Идентификација ученика са изузетним способностима (фаза 3)
- Пружање подршке идентификованим ученицима са изузетним способностима (фаза 4)
- Вођење евиденције о облицима васпитно-образовног рада, активностима, носиоцима активности и резултатима праћења ученика (фаза 5)
- План транзиције (фаза 6)

Спровођењем наведеног поступка од стране свих актера система обезбеђује се обухват, континуитет и квалитет у пружању образовања и васпитања које излази у сусрет потребама ученика са изузетним и посебним способностима.

Веома је важно обезбедити услове у основном и средњем образовању како би ученици са изузетним/посебним способностима у потпуности остварили своје потенцијале и унапредили знања, вештине и вредности које ће им омогућити ефективну партиципацију у друштву.

Графички приказ процеса

График 1. Приказ целокупног процеса

1. Предмет и разлог доношења Стручног упутства

Стручним упутством за препознавање, подршку и праћење образовања и васпитања ученика и ученица (у даљем тексту: ученик) са изузетним, односно посебним способностима (у даљем тексту: Стручно упутство) желимо да систематизујемо препознавање, подршку и уопште рад са ученицима са изузетним/посебним способностима, због чега утврђујемо целокупан процес који је неопходно спроводити како бисмо системски подржавали и пратили ове ученике.

Веома честа заблуда у погледу даровитости и талената ученика је та да академски неуспешан ученик и ученик који испољава непожељне обрасце понашања није и не може бити даровит или талентован. Услед недостатка битних сазнања везаних за ове појаве, а која се не стичу у довољној мери на студијама, Стручним упутством упознајемо наставнике, васпитаче и стручне сараднике у школама са комплексношћу феномена развоја и напредовања ученика са изузетним, односно посебним способностима (у даљем тексту: изузетним способностима).

Како даровити и талентовани ученици најчешће не могу сами да уоче сопствене изузетне способности јер их доживљавају као природан део своје личности и својих капацитета, нужно је да им на то укажу и у развоју тих способности их подрже одрасли из њихове околине, и то првенствено они који се баве њиховим образовањем и васпитањем. Многа даровита и талентована деца остану препозната и неоткривена те не развију своје максималне капацитете услед препознавања њихових способности од стране околине.

Стручно упутство обухвата начине идентификације ученика са изузетним способностима, различите облике подршке који су на располагању и које на прави начин треба усмерити ка идентификованим ученицима, као и дефинисан оквир на националном нивоу за праћење ефеката препознавања и подршке која се пружа кроз цео образовни систем. Основни циљ Стручног упутства је обезбеђивање свеобухватног, али систематичног приступа препознавању и усмеравању ученика са изузетним способностима како би им се омогућило да достигну своје максималне капацитете и буду успешни чланови друштва.

Стручно упутство је намењено школама, ученицима, родитељима, односно другим законским заступницима ученика (у даљем тексту: родитељи), просветним саветницима и осталим запосленим у Министарству просвете (у даљем тексту: Министарство), као и другим организацијама и лицима која су заинтересована за наведена питања.

2. Правни оквир

Стручно упутство донето је у складу са Законом о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 88/17, 27/18, 10/19 – др. Закон, 6/2020 и 129/2021), Законом о основном образовању и васпитању („Службени гласник РС”, бр. 55/13, 101/17, 27/18 – др. закон, 10/19 и 129/2021), Законом о средњем образовању и васпитању („Службени гласник РС”, бр. 55/2013, 101/2017, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 52/2021 и 129/2021), као и другим прописима којима се ближе уређују специфичности рада са децом, ученицима и одраслима са изузетним способностима.

У зависности од времена идентификације изузетних способности ученика, његових образовних и васпитних потреба и других фактора, у организацији и реализацији његовог образовања и васпитања биће присутне неке, или изузетно све, наведене фазе. У даљем тексту Стручног упутства, након Увода, дајемо детаљнија објашњења образовне подршке ученицима са изузетним способностима.

3. Испољавање способности (даровитост и таленат) у образовно-васпитном раду

3.1. Начини испољавања изузетних способности

Изузетне способности, тј. даровитост и таленат, огледају се у натпросечној брзини, лакоћи и самосвојности са којом ученик стиче знања и вештине или поседује изразите способности у одређеној области, и то када се пореди са ученицима истог узраста и сличног претходног искуства релевантног за овладавање датом области. Другим речима, ученик са изузетним способностима у одређеном временском интервалу, и уз једнаку доступност и могућност коришћења релевантних ресурса, остварио је или ће остварити такав ниво компетентности и разумевања у некој области који значајно превазилази просек за дату референтну групу и/или развојна очекивања.

У складу са наведеним, током остваривања образовно-васпитног рада, изузетне способности могу да се испоље на један, два или сва три, од следећих начина:

а) ученик усваја знања и вештине, односно достиже постављене исходе за краће време, односно уз мање понављања, објашњења или навођења примера него што је то предвиђено одређеним програмом наставе и учења;

б) ученик поседује знања и вештине које би требало тек да се усвоје, а у складу са програмом наставе и учења и развојним очекивањима;

в) ученик поседује знања и вештине које значајно превазилазе оквире одређеног програма наставе и учења, односно показује узрасно напредно разумевање, резонување и решавање проблема у одређеној области програма.

Уколико се адекватно препознају и подстичу, изузетне способности по правилу резултирају одличним успехом и високим образовним постигнућима. Ипак, одличан школски успех, сам по себи није показатељ изузетних способности, као што ни одсуство

одличног успеха и високих образовних постигнућа не значи одсуство изузетних способности.

Уколико изузетне способности нису адекватно препознате и подстицане кроз образовни процес, постоји ризик и од академског подбацивања и пратећих негативних социјално-емоционалних појава код ученика.

Изузетне способности могу се испољити упоредо са одређеном сметњом у развоју или инвалидитетом код ученика (тзв. двострука изузетност).

Препознавање ученика са изузетним способностима заснива се на горенаведеним начинима испољавања тих способности. У складу са тим, препознавање изузетних способности подразумева мотрење на знаке нарочите брзине, лакоће и самосвојности у овладавању знањима и вештинама, као и на поседовање изразитих способности у некој области, а у поређењу са учинком и способностима ученика истог узраста и сличног претходног искуства и развоја у тој области. Препознавање изузетних способности ослања се притом на следеће методе прикупљања и изворе података:

а) систематско посматрање напретка у овладавању програмом наставе и учења и понашања и испољавања ученика, коју врши наставник;

б) процена способности и склоности (процена стандардизованим психолошким инструментима), коју врши стручни сарадник. Када је реч о тестирању првака, треба имати на уму да инструмент који се најчешће користи у ту сврху (ТИП 1) није намењен одређивању нивоа интелектуалног развоја и препознавању изузетних способности. Нешто валиднији податак стручни сарадник ће имати ако је дете при упису тестирано класичним тестом интелигенције, попут Бине-Симонове скале или Ревиска, али ће надаље морати да узме у обзир могућу застарелост норми и структуре теста. У најбољем случају, високо натпросечно постигнуће на овим и/или другим тестовима способности који се користе у нашим школама (нпр. ТРЛ, РПМ) послужиће стручном сараднику као значајан, али не и коначан показатељ да ученик има изузетне способности и потребу за ИОП-ом 3. Квантитативни резултат на тесту треба, кад год је то могуће, допунити запажањима о томе како ученик решава и реагује на задатке, а налазе тестирања уопште (било квантитативне или квалитативне) сагледати у светлу других података, пре свега оних који се могу добити од наставника.

в) анкетање и/или интервјуисање ученика и/или родитеља.

3.2. Начини испољавања посебних способности

Посебне способности представљају резултат актуализације изузетних способности током стицања образовања и васпитања. Конкретно, посебне способности испољавају ученици са изузетним способностима који су систематским учењем, вежбањем и/или испољеним способностима и интересовањем успели да остваре напредне стандарде постигнућа једног или више предмета, односно постижу високе резултате како током редовне наставе, тако и у ваннаставним активностима (секције, такмичења, смотре, олимпијаде, конкурси, ауторска дела и сл.).

Препознавање ученика са посебним способностима подразумева и процену достигнутог нивоа компетентности и успеха у одређеној области, а ослања се на:

- а) податке о успеху у процесу школовања, укључујући успехе на такмичењима, смотри, олимпијадама, конкурсима и сл;
- б) резултате на стандардизованим тестовима (нпр. на завршном испиту);
- в) резултате на пријемним испитима за упис у уметничку школу (музичка, балетска и уметничка школа ликовне области), односно на образовни профил у области уметности, школу или одељење за ученике са изузетним, односно посебним способностима, школу у којој се део наставе остварује на страном језику и школу за талентоване ученике.

Препознавање, идентификација и селекција ученика посебних способности врши се и ради уписа у специјализоване школе или одељења.

3.3. Области испољавања изузетних/посебних способности

Изузетне, односно посебне способности могу се испољити у једној или више области програма наставе и учења обавезног или изборног предмета, изборног програма, програма слободних наставних активности и ваннаставних активности, као и у другим областима, и то у:

- а) природно-научним, математичким и/или друштвено-хуманистичким наукама;
- б) уметности – музичком стваралаштву, ликовном стваралаштву, извођачким уметностима и другом;
- в) спорту;
- г) стручним и практичним делатностима (као што су оне покривене програмима средњег стручног образовања).

3.4. Посебне образовне и васпитне потребе које произилазе из изузетних способности и сврха њиховог препознавања

Ученици са изузетним способностима имају следеће посебне образовне и васпитне потребе:

- а) потребу за бржим остваривањем програма, уз мање понављања и утврђивања, односно потребу за прескакањем предвиђених и прелажењем на напредније наставне садржаје, што се остварује применом мера ранијег уписа или ранијег преласка на одређени ниво образовања (разредна акцелерација), укључујући завршавање два разреда у једној школској години, као и кроз предметну акцелерацију, када се сажима програм наставног предмета и прескачу делови програма за које се претходно утврди да их ученик зна да би се обезбедило време за шире и дубље сазнавање (што се остварује применом мера индивидуализације, односно ИОП-а 3);
- б) потребу за задацима који имају вишеструке (па и непознате) елементе и не решавају се у једном кораку или простом применом неког правила, односно потребу за задацима који дозвољавају оригиналне приступе и решења или чак реформулацију

проблема, што се остварује применом мера индивидуализације образовно-васпитног рада, односно ИОП-а 3;

в) потребу за већом аутономијом у избору и организацији сазнајних активности и процеса учења, што се остварује применом мера индивидуализације и ИОП-ом 3, а може да се остварује и стицањем основног образовања/наставе код куће или на даљину за одређене категорије ученика;

г) потребу за разменом и одмеравањем знања и компетенција са ученицима сличног нивоа и профила способности, што се остварује похађањем програма наставе и учења за ученике посебних способности, односно програма за таленте, тј. настављањем образовања у посебном одељењу или специјализованој школи средњег образовања и васпитања и у посебним тематским школским групама које остварују активности у настави ван учионице;

д) потребу за наставником, односно ментором који може да подржи актуализацију ученикових изузетних способности, тј. развој и примену експертизе у одређеној области;

е) потребу за применом мера припреме ученика за прелазак у нови циклус, односно ниво образовања и наставак целоживотног учења.

Препознавање изузетних способности увек је у функцији пружања одговарајуће образовне подршке/подстицаја, односно прилагођавања наставе и учења тако да се одговори на посебне образовне и васпитне потребе које произилазе из изузетних способности ученика. Препознавање изузетних способности није сврха по себи и не би смело да води класификовању, етикетирању (обележавању) или стигматизовању ученика који се процењују. У том смислу, препознавање изузетних способности није усмерено на то да се пронађу или открију ученици који „поседују“ изузетне способности, већ на то да се утврди потреба за посебним мерама образовне подршке, која им је неопходна.

4. Препознавање изузетних способности

4.1. Принципи ваљаног препознавања изузетних способности

Без обзира на варијације у поступку препознавања, које условљавају узраст ученика и други фактори, препознавање изузетних способности у образовном контексту треба да поштује следећа начела:

а) да се заснива на вишеструким методама прикупљања и изворима података;

б) да је једнако праведно према особама из различитих демографских група и култура;

в) да се препознају изузетне способности у свим областима;

г) да се препознају изузетне способности у оквиру различитих педагошко-психолошких профила ученика (успешни, подбацивачи, двоструко изузетни ученици, итд.);

д) да је препознавање изузетних способности у највећој могућој мери контекстуализовано и уткано у редовни образовно-васпитни рад.

4.2. Поступак препознавања и идентификације ученика са изузетним способностима

Идентификација ученика са изузетним способностима одвија се у следећим ситуацијама:

1. Родитељ иницира ранији послазак ученика у школу, када се проверава спремност ученика;
2. Испитивање све деце за упис у школу. Препозната деца се затим систематски прате и посматрају;
3. Током образовања ученика, уколико неко из окружења (наставник, стручни сарадник, родитељ) уочи или препозна да дете потенцијално има изузетне способности може да иницира индивидуализацију или било коју другу меру подршке;
4. При упису у специјализоване школе или посебна одељења, када се врши провера способности ученика, односно њихова идентификација за упис.

У наведеним ситуацијама примењује се поступак кроз следеће фазе препознавања:

Препознавање проценом склоности и способности (фаза 1)

Фаза уочавања и ширег одабира ученика, номинације ученика са изузетним способностима врши се од уписа ученика у школу (на почетку или током школовања), проценом способности и склоности (тестирањем), уз интервјуе са родитељима и учеником и анализу документације – портфолија ученика – добијеног из предшколске установе или друге школе, након чега наставници (самостално и у сарадњи са другим наставницима и стручним сарадницима) даље систематски прате ученика током школовања.

Систематско праћење (фаза 2)

Током процеса образовања у првом циклусу наставници (у зависности од развоја ученика, његова изузетност може доћи до изражаја у другом циклусу) стичу довољно података о способностима, склоностима и постигнућима ученика на основу непосредног систематског посматрања и праћења напредовања и испољавања ученика, посебно кроз примену диференцијације у настави, и могу да иницирају примену мера индивидуализације, односно ИОП-а 3, односно осталих облика подршке.

Ученике са изузетним способностима некада није једноставно учити. Стога у номинацији ученика са изузетним способностима ученика, на основу посматрања, опсервације и праћења, могу и треба да учествују наставници, васпитачи, стручни сарадници, ученици и родитељи. Познат је феномен намерног прикривања изузетних способности од стране ученика који их има зарад уклапања и поистовећивања са средином и обезбеђивања прихватања од вршњачке групе.

Идентификација ученика са изузетним способностима (фаза 3)

Идентификација се одвија се у следећим корацима:

- а) Преглед документације и резултата процене способности и склоности ученика;
- б) Прикупљање наставничких запажања и номинација путем чек-листа;
- в) Прикупљање вршњачких номинација;
- г) Прикупљање података из интервјуа са ученицима кандидатима за прилагођавање у раду и ИОП-а 3 и интервјуа са њиховим родитељима.

Прва три корака могу се окарактерисати као фаза снимања и ширег одабира, док би последњи обједињавао фазе продубљене процене способности и селекције. У идеалном случају, поступак би требало да укључи и индивидуалну процену способности, али у одсуству одговарајућих ресурса (нпр. ваљаних и стандардизованих инструмената процене или лица које има право да их задаје) поступак идентификације може се свести на горенаведене кораке.

Подаци добијени кроз поменуте кораке за прикупљање података, из инструмената за идентификацију изузетних способности (тестова, чек-листа, упитника за интервју и др.) могу додатно послужити као део аргументације при састављању различитих врста препорука: за убрзавање школовања, за пријем ученика у специјализоване школе или ваншколске организације, те за стипендирање ученика као научног или уметничког подмлатка, и другог.

5. Подршка ученицима са изузетним способностима

Пружање подршке ученицима са изузетним способностима у основном и средњем образовању (фаза 4)

Школе као ефикасне установе, подржавају ученике са изузетним способностима. Подршка ученицима подразумева подршку целокупном развоју детета и ученика, у складу са одредбама ЗОСОВ-а. Подршка ученицима са изузетним способностима у редовној настави, у осталим облицима наставе и ваннаставним активностима, треба да буде холистичка, уважавајући њихове образовне и развојне потребе.

5.1. Пружање подршке ученицима са изузетним способностима у редовној настави

Пружање подршке ученицима са изузетним способностима у редовној настави одвија се кроз следеће кораке:

5.1.1. Израда педагошког профила ученика и израда мера индивидуализације

Након идентификације и номинације ученика са изузетним способностима следи фаза одабира одговарајуће подршке за ученика тако што се, најпре, на основу прикупљених података и формиране документације израђује педагошки профил ученика који садржи опис образовне ситуације на основу којег се планира индивидуализовани начин рада са њим. Стручни сарадник координира и учествује у изради педагошког

профила у сарадњи са наставником и родитељем. Планиране мере индивидуализације у установи уписују се у одговарајући образац, у складу са *Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*.

5.1.2. Обогаћивање и продубљивање

Проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада. Прилагођавање обогаћивањем, продубљивањем и проширивањем садржаја васпитно-образовног рада спроводи се применом мера индивидуализације и индивидуалног образовног плана (ИОП 3) који треба да садрже различите приступе, методе, средства, као и план транзиције (ЗОСОВ, Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, ученику и одраслом, Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање).

Да би се применио ИОП 3 спроводе се следећи кораци:

- Утврђивање права на ИОП 3 – Предлог за утврђивање права на ИОП 3 директору установе подноси Тим за инклузивно образовање, на основу номинација и процене коју дају наставник, стручни сарадник или родитељ, а након што су претходно примењиване, евидентиране и вредноване мере индивидуализације. Предлог садржи наводе и образложене разлоге за подношење предлога за утврђивање права на ИОП 3, као и доказе о претходно примењеним мерама индивидуализације. Родитељ даје писану сагласност да се приступи изради ИОП-а (у складу са *Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*).

- Израда ИОП-а 3. Израда ИОП-а 3 је регулисана Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање. Приликом израде ИОП-а 3, потребно је узети у обзир све доступне облике подршке ученицима у редовној настави.

- Вредновање и измена ИОП-а 3 – Као што се прате и вреднују мере индивидуализације, тако се прати и вреднује ИОП 3, што подразумева вођење евиденције о свим облицима образовно-васпитног рада, активностима, носиоцима активности и резултатима праћења ученика. Прати се успех у школи, постигнућа ученика у различитим активностима, резултати на такмичењима, смотрема, ваннаставним активностима, процене наставника и стручних сарадника. Евалуација о спроведеним активностима и напредовању спроводи се ради постављања даљих реалних циљева.

5.1.3. Убрзано школовање – акцелерација.

Односи се на превремени упис ученика у школу или ранији прелазак на виши ниво образовања, те брже завршавање школовања кроз тзв. „прескакање“ разреда, односно завршавање два разреда у једној школској години, као и кроз предметну акцелерацију, када се сажима програм наставног предмета и прескачу делови програма за које се претходно утврди да их ученик зна да би се обезбедило време за шире и дубље сазнавање.

Кад је у питању завршавање два разреда у једној школској години, односно школовања у краћем року од предвиђеног, оно је регулисано Законом о основном, односно средњем образовању и васпитању, где Наставничко веће утврђује испуњеност услова за брже напредовање ученика, на основу Правилника о условима и поступку напредовања ученика основне школе.

5.1.4. Груписање.

Издајање и рад ученика у групи. Груписање ученика које се одвија према њиховим преференцијама и способностима организовано је у специјализованим гимназијама, школама за таленте, посебним одељењима за ученике са изузетним и посебним способностима за одређене области, и посебним тематским школским групама које остварују активности у ванучионичкој настави.

О препознавању, идентификацији и до сада описаним облицима пружања подршке ученицима са изузетним способностима више се може прочитати у монографији *Образовање ученика изузетних способности: научне основе и смернице за школску праксу*, Ане Алтарас Димитријевић и Сање Татић Јаневски, у издању Завода за унапређивање образовања и васпитања. Публикација се налази на сајту Завода:

<https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2017/12/Obrazovanje-darovitih-03.pdf>

Постоје уметничке школе и образовни профили у области уметности (у средњим стручним школама), специјализована одељења у општем средњем образовању и васпитању, као и одговарајућа одељења седмог и осмог разреда у другим основним школама.

Образовни програми у специјализованим одељењима на нивоу основног образовања су: за ученике седмог и осмог разреда основног образовања и васпитања обдарених за математику, програм за гудаче у школи за музичке таленте, програм основног музичког образовања и програм основног балетског образовања. Ученици који конкуришу за упис у ова одељења имају тест провере посебних склоности и на основу остварених бодова се рангирају за упис.

У систему образовања и васпитања Републике Србије средње уметничке школе представљају образовне институције у које се уписују ученици са израженим уметничким способностима и талентима. Проверу уметничких способности врше школе приликом уписа. То су школе у којима се, уз опште средње образовање, стичу квалитетна знања и вештине које припадају уметничким занимањима у областима музике, балета, ликовних уметности, дизајна и уметничких заната. Након завршене средње уметничке школе, ученици остварују директну проходност (уз положен одговарајући пријемни испит) за упис на уметничке факултете, уметничке струковне студије, а није им ускраћена проходност ни на остале факултете и високе школе за које се може конкурисати након четворогодишњег средњег образовања.

Образовни програми у области уметности на нивоу средњег образовања су: техничар дизајна графике; техничар дизајна амбалаже; техничар дизајна ентеријера и

индустријских производа; техничар дизајна текстила; ликовни техничар; играч – класичан балет; играч – савремена игра; играч – народна игра; конзерватор културних добара; ливац уметничких предмета; јувелир уметничких предмета; пластичар уметничких предмета; гравер уметничких предмета; дрворезбар; клесар; стилски кројач; фирмописац – калиграф; грнчар; аранжер; позлатар; дизајнер звука; музички сарадник; музички извођач класичне музике; музички извођач ране музике; музички извођач џез музике; музички извођач српског традиционалног певања и свирања; музички извођач црквене музике – православни смер; музички извођач црквене музике – католички и протестантски смер.

Реформом гимназија проширена је листа специјализованих образовних програма за ученике за изузетном мотивацијом и посебним способностима. У складу са тим постоје специјализована одељења у гимназијама широм Републике Србије која обухватају широк спектар различитих области интересовања ученика. За ова одељења се посебна склоност ученика проверава пријемним испитом. Ученици наклонени природним наукама одлучују се за полагање пријемног испита за одељења за ученике са посебним способностима за математику, за физику, за информатику и рачунарство, за биологију и хемију, док се они заинтересовани за стицање специфичних знања и вештина из области друштвених наука опредељују за одељења за ученике са посебним способностима за географију и историју, за сценску и аудио-визуелну уметност, за филолошке науке.

5.1.5. Остала подршка у редовној настави.

Индивидуални и диференцирани облици рада на часу, интегрисана настава, самостално учење, стваралачко учење, диференцирана настава, пројектна настава, амбијентална настава, менторски рад, обогаћивање наставног материјала, прилагођавање темпа образовно-васпитног рада и сложености градива, индивидуализовани пројекти и истраживање, флексибилни распореди, индивидуализована подршка за развој вештина, менторство вршњака, саветодавни рад и друго (ЗОСОВ, релевантни прописи).

а) Настава код куће и настава на даљину за ученике основне школе

Настава код куће и настава на даљину односи се, између осталих, и на ученике музичке или балетске школе, односно активне спортисте, а може се организовати за ученике основне школе индивидуално, али и у групи или одељењу (ЗОСОВ, *Правилник о ближим условима за остваривање и начин осигурања квалитета и вредновања наставе код куће за ученике основне школе и Правилник о ближим условима за остваривање и начин осигурања квалитета и вредновање наставе на даљину у основној школи*).

б) Подршка у другим облицима наставе и ваннаставним активностима у школи

Други облици наставе и ваннаставне активности (додатна настава, целодневна настава, продужени боравак, ваннаставне активности попут секција и другог), као саставни део школског програма, омогућавају задовољење различитих потреба ученика са изузетним способностима. Школа треба да нуди широк спектар ових облика наставе и активности и то у свим областима испољавања (природно-научним, математичким, друштвено-хуманистичким, уметностима, спорту, стручним и практичним

делатностима). Како би понуда била богатија, пожељно је приликом реализације укључити и сараднике из свих сегмената рада школе и сараднике изван школе (наставнике наредних разреда исте школе, наставнике и асистенте универзитета, представнике компанија, родитеље, успешне бивше ученике итд.).

в) Такмичења и смотре

Такмичење је ваннаставна активност која се организује у циљу вредновања и рангирања способности, умења и вештина ученика док је смотра активност која се организује првенствено у циљу представљања, односно вредновања и рангирања способности, умења и вештина ученика из предмета, области предмета и/или активности. Ученик може учествовати на два такмичења и једној смотри или на две смотре и једном такмичењу. Ученик се такмичи, односно учествује на смотри на језику на коме стиче образовање, уколико се не изјасни другачије.

Такмичења и смотре представљају активности које подижу мотивацију за постигнућем и тежњу ка изврсности ученика и најчешће захтевају додатан припремни рад. Током припрема и самог такмичења важно је ученицима пружати континуирану подршку у специфичној области учења (наставни предмет, област, дисциплина), као и емоционалну подршку. Неки ученици изузетних способности имају сопствена висока очекивања, али пошто неће увек постићи највише резултате на такмичењима важно је да науче да прихвате и неуспех, односно успех нижи од очекиваног.

Такмичења и смотре за ученике основне и средње школе покривају веома широк дијапазон наставних предмета, програма, области, дисциплина и активности и веома су масовна

([Календар такмичења и смотри – Министарство просвете, науке и технолошког развоја \(prosveta.gov.rs\)](http://prosveta.gov.rs))

5.2. Подршка образовању ученика са изузетним способностима у ваншколском контексту

Да би се превазишли бројни изазови и захтеви који се постављају пред образовање које припрема ученике и за свет рада и/или свет науке, потребно је пружати и ваншколску образовну подршку ученицима изузетних способности кроз рад образовно-научних центара (образовно регионални центри, центри за промоцију науке, истраживачке станице, и научно-образовно-културни центри) које формирају и подржавају Влада Републике Србије и Министарство.

Такав концепт рада у ваншколском контексту треба да има за циљ да:

- промовише концепте целоживотног учења;
- помаже изградњу апликативних знања и вештина у областима испољавања изузетних способности;
- ставља посебан акценат на обучавање и укључивање ученика са изузетним способностима у истраживање, развој, иновације и предузетничке иницијативе;

- мотивише и унапређује способности ученичке оријентисаности за укључивање у даље нивое формалног образовања или оријентисаности ка предузетништву.

Веома ефикасан начин пружања подршке ученицима са изузетним способностима представља финансирање образовно-научног центра од стране јединице локалне самоуправе за ученике на њеној територији. Финансирање свих програмских активности за ученике са изузетним способностима, наставника који реализују активности, плата запослених и текућих трошкова представља пример добре праксе. Ученици тако добијају бесплатну додатну образовну подршку кроз различите активности.

5.3. Додатни облици подршке образовању ученика са изузетним способностима

Стипендије – У систему ученичког и студентског стандарда постоји традиција доделе стипендија за ученике и студенте са изузетним способностима. Право на стипендију имају одлични ученици средњих школа који освоје једно од прва три места на одговарајућем такмичењу и студенти од треће године студија, који су током студирања остварили просечну оцену најмање 9,00 и нису губили ниједну годину. Ученици и студенти имају обавезу да положи стандардизоване тестове, осим ученика и студената уметничких школа и академија који нису на теоретском одсеку. ([Стипендије за изузетно надарене ученике и студенте - Министарство просвете, науке и технолошког развоја \(prosveta.gov.rs\)](#))

Фонд за младе таленте – налази се у саставу Министарства. Од 2008. године Фонд се бави развојем младих са изузетним способностима и од тада је додељено 40.000 стипендија и награда студентима и ученицима средњих школа. Током године фонд реализује конкурсе за финансирање студената у Републици Србији и иностранству, као и финансирање кратких студијских путовања. Фонд спроводи програме подршке средњошколцима за пројекте из области иновација, науке и уметности, као и програме за награђивање ученика средњих школа за постигнут успех на међународним такмичењима. ([Fond za mlade talente - Ulažemo u izvrsnost, gradimo budućnost](#))

Бесплатни уџбеници – Министарство дуги низ година, на основу одговарајућих аката Владе Републике Србије, обезбеђује бесплатне уџбенике за одређене категорије ученика основне школе, у оквиру пројеката, односно програма „Набавка наставних средстава за ученике, полазнике и установе“. Од школске 2021/2022. године, право на бесплатне уџбенике остварују и ученици са изузетним способностима који наставу похађају по ИОП-у 3.

Бесплатни уџбеници обезбеђују се:

- 1) у првом циклусу основног образовања и васпитања, за предмете математика, српски језик/матерњи језик, свет око нас, природа и друштво и страни језик као обавезни предмет;
- 2) у другом циклусу основног образовања и васпитања, за предмете математика, српски језик и књижевност/матерњи језик, први страни језик, географија, историја, хемија, физика и биологија.

Поједине јединице локалне самоуправе обезбеђују бесплатне уџбенике за ученике школа са своје територије.

6. Евиденција и план транзиције за ученике са изузетним способностима

6.1. Вођење евиденције о облицима васпитно-образовног рада, активностима, носиоцима активности и резултатима праћења ученика (фаза 5)

Ова фаза обухвата: праћење успеха у школи, постигнућа ученика у различитим активностима, резултате на такмичењима, ваннаставним активностима, процену наставника и стручних сарадника. Евалуација о спроведеним активностима и напредовању на крају школске године, постављање даљих реалних циљева, део су вођене евиденције у школи (у складу са *Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*).

6.2. Израда плана транзиције (фаза 6)

Приликом преласка ученика из једног образовног циклуса у други неопходно је урадити план транзиције у складу са *Правилником о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање*. По потреби, овом приликом се примењује и процена способности ученика.

7. Подршка наставницима

Програми иницијалног образовања, односно даљег стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника треба да преносе одговарајућа сазнања о карактеристикама и образовним потребама ученика са изузетним способностима, те о разноликим начинима испољавања тих способности, како би наставници, васпитачи и стручни сарадници могли благовремено да уоче знаке изузетних способности у образовном процесу. Потребно је развијати и знања и вештине за подучавање учења и рад са овим ученицима, као и за комуникацију и сарадњу са њиховим родитељима.

У циљу пружања подршке стручном усавршавању и професионалном развоју, ЗУОВ расписује конкурс сваке треће године и одобрава на период од три школске године програме стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника који се остварују извођењем обука, а стручне скупове акредитује у континуитету током године, док Педагошки завод Војводине одобрава програме и скупове који се изводе на језицима националних мањина на којима се остварује образовно-васпитни рад у АП Војводини.

[Професионални развој и стручно усавршавање запослених у образовању | Завод за унапређивање образовања и васпитања \(zuov.gov.rs\)](http://zuov.gov.rs)
[Programi stručnog usavršavanja \(pzv.org.rs\)](http://pzv.org.rs)

8. Подршка родитељима ученика са изузетним способностима

Подршку родитељима ученика унутар образовног система пружају запослени у школама, и то стручни сарадници, васпитачи, наставници, директор и помоћник директора.

9. Предлог системских решења која треба успоставити на националном нивоу

У циљу унапређивања подршке образовању и васпитању ученика са изузетним способностима (даровитих и талентованих), Министарство ће радити на успостављању додатних системских решења, као што су:

- Отварање Националног центра за подршку школама у процесу идентификације и праћења рада са ученицима са изузетним способностима (Министарство, ЗУОВ, ЗВКОВ);
- Успостављање критеријума и именовање модел установа за рад са ученицима са изузетним способностима;
- Примењивање поступка препознавања, идентификације (објашњеног у Стручном упутству) који укључује прикупљање података из различитих извора и коришћење различитих техника и стандардизованих инструмената процене ради стандардизације процене способности на националном нивоу (Министарство, ЗУОВ).
- Дефинисање актера и њихове улоге у процесу идентификације ученика са изузетним способностима (актери: наставници, стручни сарадници, родитељи, вршњаци, сами ученици са изузетним способностима, тим за ученике са изузетним способностима и други).
- Увођење афирмативних мера за ученике са изузетним способностима;
- Пружање подршке организацијама/институцијама које кроз реализацију програма обезбеђују филантропски допринос образовању ученика са изузетним способностима.

10. Праћење ефеката препознавања и подршке ученицима са изузетним способностима

Ради осигурања квалитета и ефективности ове националне иницијативе потребно је вршити праћење и вредновање ефикасности и ефектности изражене кроз континуирано праћење постигнућа и добробити идентификованих ученика. Једно од важних правила приликом реализације праћења односи се и на осигурање једнакоправности, односно доступности подршке свим ученицима који испуњавају услове изузетности без обзира на пол, место живљења или социјални статус.

Праћење (мониторинг) је процес који се састоји у систематском и континуираном прикупљању, анализи и коришћењу информација за потребе управљања и доношења образовних одлука или одлука за унапређење рада установе. Овај процес има за циљ да

обезбеди информације о континуитету, релевантности и делотворност иницијативе дате овим *Стручним упутством*.

Праћење се односи на примену релевантних прописа, индивидуализованог педагошког рада, перформанси учесника која се огледа у академској успешности ученика и других исхода зацртаних програмом подршке.

Процес праћења се заснива на прикупљању и анализи добијених информација о почетним вредностима (почетно стање, улазни показатељи), текућим активностима (процесни показатељи) и крајњим исходима/результатима (излазни показатељи). Редовно праћење треба планирати и спроводити континуирано ради обезбеђивања одговарајућих информација о:

- Усклађености програма са општим или посебним циљевим програма
- Адекватном планирању, реализацији и ефективности програма
- Задовољавању потреба учесника у програму (ученика, родитеља/старатеља, наставника, стручних сарадника, директора и сл.)

11. Развој и примена Општег оквира за праћење препознавања и подршке ученицима са изузетним способностима у основном и средњем образовању

Општи оквир за праћење у основном и средњем образовању прати *Смернице* које се односе на развијање и имплементацију система за препознавање, подршку и праћење напредовања ученика са изузетним, односно посебним способностима у основном и средњем образовању.

Општи оквир представља својеврсни *водич* за праћење образовања ученика са изузетним, односно посебним способностима.

У процесу праћења, информације се могу прикупљати и приказати у два облика: (а) квантитативни подаци (нпр. бројеви ученика, програма, награда, постигнућа ученика, и сл.) и (б) квалитативни подаци који се односе на перцепцију учесника (нпр. начини идентификације, квалитет програма, квалитет подршке, задовољство програмима, стеченим знањима и вештинама и сл.).

11.1. Приказ Општег оквира за праћење

1. Праћење развијања система образовања и васпитања за подршку образовању ученика са изузетним способностима	1.1 Развој прописа релевантних за успостављање и реализацију образовне подршке ученицима са изузетним способностима 1.2 Ревидирање прописа који се односе на образовну подршку ученицима са изузетним способностима, а на основу ефеката примењених мера
2. Праћење, препознавање и идентификације ученика и транзиције	2.1 Број препознатих ученика проценом способности и склоности 2.2 Број реализованих процена способности и број припремљених планова транзиције (4. на 5. разред ОШ, упис у 1. разред СШ)
3. Праћење обухвата ученика подршком*	Број ученика обухваћен различитим облицима подршке: 3.1 Индивидуализација 3.2 ИОП 3 3.3 Акцелерација 3.4 Специјализоване школе и одељења 3.5 Такмичења и смотре 3.6 Секције 3.7 Регионални центри за таленте 3.8 Образовно-научни центри 3.9 Организације, фондације и центри које подржава Министарство просвете 3.10 Бесплатни уџбеници
4. Праћење успешности идентификованих ученика са изузетним способностима	4.1 Резултати на завршном испиту 4.2 Резултати на пријемном испиту за СШ 4.3 Резултати на такмичењима и смотрама 4.4 Стипендије 4.5 Упис на високо образовање 4.6 Ефекти приликом ступања на тржиште рада – брзина запошљавања, просечна прва зарада, вид запослења
5. Праћење подршке школама и запосленим у школама*	5.1 Стручно усавршавање запослених – број наставника који је успешно похађао акредитоване обуке (ЗУОВ) 5.2 Самовредновање и тематско вредновање у школама 5.3 Индекс инклузивности 5.4 Индекс социо-економског статуса (СЕС) 5.5 Модел установе

*праћење се обезбеђује кроз ЈИСП